

# РОЗДІЛ 1 МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.7:398.4:[811.161.2+811.111]

DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2024.7.1>

## ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ 'ІРРЕАЛЬНА ІСТОТА' В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ З ОПЕРТЯМ НА КЛАСИФІКАЦІЮ ЕТНОКОДІВ КУЛЬТУРИ

**Бевз Юлія Сергіївна,**

здобувачка ОНП Філологія Philology третього (освітньої-наукового) рівня,  
асистент кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології  
Донецького національного університету імені Василя Стуса  
ORCID ID: 0000-0001-6820-5975

У сучасній лінгвістичній парадигмі вітчизняні й зарубіжні мовознавці вивчають код у різних вимірах, а саме торкаються питання коду культури, лінгвокультурного коду, духовного коду культури, мовного коду, мовного коду культури; комунікативного коду; етнокоду, етномакрокоду, етносубкоду культури та ін. Однак типологічне визначення фразеологізмів із компонентом 'ірреальна істота' в українській та англійській мовах з опертям на класифікацію кодів культури не було порушено в цих наукових роботах, і не поставало об'єктом вивчення в сучасних лінгвістичних студіях, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета дослідження полягає в аналізі найменувань ірреальних істот з опертям на класифікацію етнокодів культури, актуалізованих у фразеологічних одиницях української та англійської мов і послідовне зіставлення вияву аналізованих компонентів у двох різносистемних мовах.

До демонологічно-антропоморфного етнокоду культури на матеріалі української мови зараховуємо такі назви ірреальних істот: бенера, біс, бісик, відьма, гаспид, диявол, дідько, лунь, чорт, а на матеріалі англійської мови вони охоплюють *brownie, damn, demon, devil, evil, ghost, Lucifer, spirit*. До релігійного етнокоду культури на матеріалі української мови належать такі найменування ірреальних істот: Адам, Бог, Господь, Каїн, а в англійській мові вони охоплюють такі: *Adam, angel, God, Lord, Methuselah, prophet*. Множину найменувань міфологічного етнокоду культури в українській мові становлять такі назви ірреальних істот: Амур, Ахілес, Геркулес, жар-птиця, Купідон, Пандора, сфінкс, в англійській мові множина охоплює такі: *Achilles, Damocles, genie, Pandora, Robin Hood*.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтованій типології фразеологічних одиниць із компонентом 'ірреальна істота' на матеріалі української та англійської мов із опертям на класифікацію культурних етнокодів.

У фразеології української та англійської мов представлено чимало спільних ірреальних істот: Адам – *Adam*; Бог, Господь – *God, Lord*; біс, бісик, бенера, гаспид, диявол, дідько, чорт – *demon, devil, Lucifer*; Ахілес – *Achilles*; Пандора – *Pandora*, що зумовлено адекватними біблійними віруваннями, демологічними образами та тотожним запозиченням назв істот з давньогрецької міфології. Крім того, в українській фразеології наявні унікальні ірреальні істоти: відьма, жар-птиця, Каїн, лунь, що утворились на ґрунті українських міфів, казок, притч, легенд, оповідань і билин. Також до української фразеології були запозичені назви істот із давньоримської (Амур, Купідон, Геркулес) та давньогрецької (сфінкс) міфології. Виключно на матеріалі англійської фразеології виокремлені найменування ірреальних істот *angel, damn, ghost, spirit, evil, Brownie, Methuselah, prophet*. Зазначені істоти є небесними безплотними силами та демонологічними уявленнями. Можна констатувати, що етнокодам культури на матеріалі української фразеології характерні прагнення відбити в образних метафоричних висловленнях, опрідметнити, зробити реальнішими й зрозумілішими умовно реальні істоти та явища – людей, птахів. Англійська фразеологічна репрезентація етнокоду культури відзначена прагненням метафоричної об'єктивації здебільшого неприродних істот і явищ, фантастичних, безтілесних.

**Ключові слова:** фразеологічна одиниця, ірреальна істота, міфологічний етнокод, демонологічно-антропоморфний етнокод, релігійний етнокод.

### **Bevz Yuliia. Phraseological units with the 'Unreal Being' component in Ukrainian and English languages based on the classification of cultural ethnocodes**

In the modern linguistic paradigm, domestic and foreign linguists study the code in different dimensions, namely, they address the issues of the culture code, linguistic and cultural code, spiritual code of culture, linguistic code, language code of culture, communicative code, ethnocode, ethnomacrocode, ethnosubcode of culture, etc. However, the typological definition of phraseological units with the component 'unreal being' in Ukrainian and English languages based on the classification of cultural ethnocodes has not been touched upon in these scientific works and has not been the object of study in modern linguistic studies, which determines the relevance of our work.

Purpose of the scientific study is to analyse the names of unreal being based on the classification of ethnocultures actualised in the phraseological units of Ukrainian and English and to compare the identification of the analysed component in two different languages.

The demonological and anthropomorphic ethnocode of culture in the Ukrainian language includes the following names of unreal beings: бенера, біс, бісик, відьма, гаспид, диявол, дідько, лунь, чорт, and in the English language they include *brownie, damn, demon, devil, evil, ghost, Lucifer, spirit*. The following names of unreal beings belong to the religious ethnocode of culture in the Ukrainian

language: Адам, Бог, Господь, Каїн, and in the English they include the following: Adam, angel, God, Lord, Methuselah, prophet. The plural of the names of the mythological ethnocode of culture in the Ukrainian language is made up of the following names of unreal beings: Амур, Ахілес, Геркулес, жар-птиця, Кунідон, Пандора, сфінкс, in English, the plural includes the following: Achilles, Damocles, genie, Pandora, Robin Hood.

The scientific novelty of the study lies in the substantiated typology of phraseological units with the component 'unreal being' on the material of Ukrainian and English based on the classification of cultural ethnocodes.

The phraseology of the Ukrainian and English languages has many common unreal beings: Адам – Adam; Бог, Господь – God, Lord; біс, бісук, бенеря, гаспид, диявол, дідько, чорт – demon, devil, Lucifer; Ахілес – Achilles; Пандора – Pandora which is due to adequate biblical beliefs, demological images and the identical borrowing of the names of beings from ancient Greek mythology. The Ukrainian phraseology contains unique unreal beings: відьма, жар-птиця, Каїн, лунь which were formed on the basis of Ukrainian myths, fairy tales, parables, legends, stories and epics. Names of beings from ancient Roman (Амур, Кунідон, Геркулес) and Greek (сфінкс) mythology were also borrowed into Ukrainian phraseology. The names of unreal beings such as angel, damn, ghost, spirit, evil, Brownie, Methuselah, prophet are based exclusively on the material of English phraseology. These beings are celestial, incorporeal forces and demonological representations. It can be stated that ethnocode of culture based on Ukrainian phraseology are characterised by the desire to reflect in figurative metaphorical expressions, to objectify, make more real and understandable conditionally real beings and phenomena – people, birds. The English phraseological representation of the ethnocode of culture is marked by the desire to metaphorically objectify mostly unnatural beings and phenomena, fantastic, incorporeal.

**Key words:** phraseological unit, unreal being, mythological ethnocode, demonological and anthropomorphic ethnocode, religious ethnocode.

**Вступ.** У сучасній лінгвістичній парадигмі вітчизняні й зарубіжні мовознавці вивчають код у різних аспектах, а саме торкаються питання коду культури (О. Селіванова [1], О. Снитко [2], К. Рапай [3]); лінгвокультурного коду (Н. Андрейчук [4]); духовного коду культури (Н. Шарманова [5]); мовного коду (Ф. Бацевич [6]); мовного коду культури (Я. Ісаєвич [7]); комунікативного коду (Н. Дев'ятко [8]); етнокоду, етномакрокоду, етносубкоду культури (Л. Савченко [9]) та ін. Однак типологічне покваліфікування фразеологізмів із компонентом 'ірреальна істота' в українській та англійській мовах з оперттям на класифікацію кодів культури не було порушено в цих та інших наукових дослідженнях, і не є об'єктом вивчення в сучасних лінгвістичних студіях, що й зумовило актуальність нашої роботи.

Уперше термін «код» у лінгвістику (а саме в семіотику) увів Ф. де Соссюр на початку ХХ ст. (1911 р.) і вживав його як синонім до поняття «мова». У сучасній науковій літературі існує декілька визначень цього терміна, зокрема: 1) від лат. codex «книга» та cultura «культура» – це семіотична система, що кодує певний зміст; 2) це сукупність знаків (символів) та їх смислів, котрі наявні в будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти (знаходить вияв також в етнічній мові, мовній картині світу) [10, с. 74]; 3) це відповідна національна етнокультурна інформація, що кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру, через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які можуть проявлятися у предметах матеріальної та духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору [11, с. 62]; 4) це мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти [12, с. 43]; 5) франц. code – умовне скорочення, від лат. codex – книга, список настанов – система умовних знаків, символів для передавання, опрацювання й зберігання різної інформації; спосіб запису, передачі інфор-

мації каналами зв'язку (комунікації) відповідно до їхніх технічних, соціально культурних особливостей і функцій; сукупність правил чи їхніх обмежень, що забезпечують функціонування природної мови або тієї чи іншої знакової системи; у комунікативістиці – у випадках міжособистісного та міжкультурного спілкування кодами виступають засоби певної ідіоетнічної мови, мови міжнаціонального й міжнародного спілкування, а іноді штучні мови [13, с. 308].

Коди культури є універсальними, але їх вияви в різних культурах мають свою специфіку. Науковці виділяють такі типи кодів культури: 1) соматичний, що відображає символічні функції різних частин людського тіла; 2) просторовий, який пов'язаний із поділом простору та локалізацією людини й предметного світу; 3) часовий, що фіксує уявлення про час та відношення людини до нього; 4) предметний, який відображає еталони метричної системи та побутові реалії; 5) біоморфний, що репрезентує сприйняття тваринного, рослинного й міфологічного світу; 6) духовний, котрий відображає моральні пріоритети та культурні цінності. Крім цього, виокремлюють інші коди культури, такі як антропний, космологічний, акціональний, релігійний, сенсорний та аксіологічний [14, с. 150-151].

Мета статті полягає в аналізі найменувань ірреальних істот з оперттям на класифікацію етнокодів культури, актуалізованих у фразеологічних одиницях української та англійської мов і послідовне зіставлення вияву аналізованих компонентів у двох різносистемних мовах. Для успішної реалізації мети необхідно вирішити такі завдання: 1) скваліфікувати основні погляди на етнокоди культури; 2) визначити кваліфікаційні й типологічні ознаки етнокоду культури; 3) здійснити зіставний аналіз фразеологічних одиниць із компонентом 'ірреальна істота' на матеріалі української та англійської мов з оперттям на класифікацію етнокодів культури.

**Матеріали та методи.** Матеріали наукової розвідки становлять 115 українськомовних фразеологічних одиниць з компонентом 'ірреальна істота' та 47 відповідних англійськомовних, дібраних шляхом суцільного обстеження з авторитетних лексикографічних праць (1, 2).

Серед загальнонаукових методів використовуємо описовий метод, метод узагальнення та систематизації, логіко-поняттєвий метод. Актуалізовано й спеціальні лінгвістичні методи, зокрема компонентного аналізу фразеологічної одиниці (для ідентифікації й відбору фразеологічних одиниць української та англійської мов з компонентом 'ірреальна істота'), метод параметричного аналізу семантичної структури фразеологізму (для розподілу фразеологічних одиниць за відповідними групами етнокодів), зіставний метод (для системного порівняння фразеологічних одиниць української та англійської мов із компонентом 'ірреальна істота' з метою виявлення її специфіки на тлі спільних рис).

**Результати.** Л. Савченко виокремлює п'ять етнокодів: 1) міфологічний етнокод; 2) етіологічний етнокод; 3) демонологічно-антропоморфний етнокод; 4) етнокод повір'я (прикмет); 5) релігійний етнокод. Їх підгрунтам постає саме менталітет людини, її колективні уявлення. Основою для виникнення ФО цієї групи стали міфологічне та релігійне світобачення, демонологічні уявлення, вірування та повір'я, закладені у свідомості етносу [11, с. 87].

Міфологічний, демонологічно-антропоморфний та релігійний етнокоди є ключовими в нашому студіюванні.

**Демонологічно-антропоморфний етнокод культури.** Демонологія описує сукупність міфічних уявлень та переконань про існування злих духів. Демони становлять собою абстрактні сили, неформлені й невідзначені. Українська демонологія, яка відома своїми анімістичними віруваннями, зображує фантастичні або антропоморфні істоти, що мають людські риси та впливають на живу та неживу природу. Деякі з цих образів із часом втратили свої демонічні атрибути, перетворившись на художньо-фантастичних персонажів у фольклорі [11, с. 190].

Демонологічно-антропоморфний етнокод культури репрезентує сукупність міфічних уявлень народу, що ґрунтовані на вірі в злих духів (демонів), які шкодять або сприяють людині в її справах [11, с. 190–191].

До демонологічно-антропоморфного етнокоду культури на матеріалі української мови зараховуємо такі ірреальні істоти: *бенеря*, *біс*, *бісик*, *відьма*, *гаспид*, *диявол*, *дідько*, *лунь*, *чорт* (9 істот, 93 ФО).

Бенеря: *бенеря вхопила* 'хто-небудь десь зник або помер' (2, с. 26); *бенеря носить* 'уживається для вираження незадоволення з приводу того, що хтось невчасно або багато, без потреби ходить, вештається в різних місцях' (2, с. 769).

Біс: *біс вселився* 'хто-небудь перебуває в збудженому стані, робить незрозумілі вчинки' (2, с. 32); *біс злизав* 'хто-небудь безслідно пропав, зник' (2, с. 32); *біси зна що* 'не те, що треба; не таке, як треба; те, що викликає осуд, подив і т. ін.' (2, с. 768); *біситися з жиру* 'вередувати, живучи в багатстві, без труднощів' (2, с. 33); *бісів син* 'уживається для вираження незадоволення, обурення і т. ін. ким-небудь' (2, с. 646); *до біса* 'багато, безліч', 'дуже, занадто, надзвичайно', 'уживається для вираження категоричного небажання

мати справу з ким-, чим-небудь, терпіти когось, щось', 'уживається, коли проганяють, відпускають або впускають кого-небудь кудись з невдоволенням, обуренням і т. ін.; геть звідси, куди завгодно' (2, с. 32–33); *до бісової матері* 'уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення, гніву і т. ін. з якогось приводу', 'уживається для підсилення висловлюваного; дотла, нанівець, неодмінно і т. ін. (2, с. 369)'; *ні біса* 'нічого, зовсім нічого' (2, с. 770); *один біс* 'все одно, однаково; те ж саме' (2, с. 767); *послати до біса* 'виляяти або прогнати геть когось' (2, с. 758); *сам біс ногу зломить* 'важко зрозуміти що-небудь, розібратися в чомусь; нічого не можна зрозуміти' (2, с. 767); *у біса* 'уживається як підсилення або при вираженні незадоволення', 'уживається для вираження заперечення, спростування чогось' (2, с. 770).

Бісик: *бісик в оці грає* 'веселий, грайливий настрій у когось' (2, с. 33); *бісики стрибають* 'хто-небудь веселий, перебуває в піднесеному настрої' (2, с. 33); *посилати бісики* 'грайливо дивитися на когось' (2, с. 547); *пускати бісики очима* 'кокетувати, загравати з ким-небудь' (2, с. 584).

Відьма: *колотоська відьма* 'зла, примхлива, підступна жінка' (2, с. 108); *як відьми вкрали* 'зовсім зникнути' (2, с. 108).

Гаспид: *гаспид знає* 'невідомо, незрозуміло' (2, с. 768); *до гаспида* 'дуже багато' (2, с. 770); *у гаспида* 'уживається як підсилення або при вираженні незадоволення' (2, с. 770); *хай йому гаспид* 'уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь, перев. із втратою інтересу до нього' (2, с. 767); *який гаспид* 'хто' (2, с. 770); *якого гаспида* 'чому, навіщо'; 'чого' (2, с. 770).

Диявол: *диявол знає* 'невідомо, незрозуміло' (2, с. 202); *дияволів син* 'уживається для вираження незадоволення, обурення і т. ін. ким-небудь' (2, с. 646).

Дідько: *віддати дідькові душу* 'продатися кому-небудь, відступивши від моральних норм' (2, с. 100); *дідько б тебе взяв* 'уживається для висловлення невдоволення, обурення, досади чи захоплення, здивування і т. ін. ким-, чим-небудь' (2, с. 202); *дідько вхопив* 'хто-небудь раптово помер, загинув' (2, с. 202); *дідько знає* 'невідомо, незрозуміло' (2, с. 768); *дідько лисий* 'ніхто або ніщо' (2, с. 768); *дідько ногу звихне* 'уживається для підкреслення надзвичайної складності, важкої доступності або заплутаності, незрозумілості чого-небудь' (2, с. 203); *дідько попутав* 'хто-небудь зробив щось погане, допустив помилку, не передбачивши небажаного результату; піддався спокусі' (2, с. 337); *дідько приніс* 'уживається для вираження незадоволення з приводу небажаної появи кого-небудь десь або неприємних наслідків чийогось приходу кудись' (2, с. 768); *один дідько* 'все одно, однаково; те ж саме' (2, с. 767); *сам дідько* 'ніхто, ніщо' (2, с. 203); *як дідько за грішну душу* 'вхопитися, триматися дуже міцно' (2, с. 769); *як дідько ладану (свяченої води)* 'боятися дуже сильно' (2, с. 769).

Лунь: *лунь ухопив* 'хтось помер' (2, с. 355); *як лунь* 'уживається для підсилення супровідних слів; дуже, зовсім' (2, с. 355–356).

Чорт: *до чорта в зуби* ‘у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце’(2, с. 770); *у чорта на рогах* ‘дуже далеко, у далекому або небезпечному місці’(2, с. 770); *віддати чортові душу* ‘померти’, ‘продатися кому-небудь, відступивши від моральних норм’(2, с. 100); *відправити чортам на сніданок* ‘убити, згубити кого-небудь’(2, с. 105); *давати чортів* ‘критично оцінювати що-небудь, викриваючи вади, недоліки і т. ін.’, ‘бити, нещадно громити кого-небудь, розправлятися з кимсь’, ‘висловлювати осуд, докори кому-небудь; лаяти’(2, с. 180); *дивитися чортом* ‘виявляти неприязнь, ворожість до кого-небудь, підозріло ставитися до когось’, ‘напускати на себе суворість, неприступність’(2, с. 198); *до чорта* ‘дуже багато’, ‘значною мірою, дуже сильно’(2, с. 770); *і чорт лизне* ‘хто-небудь пропаде або помре’(2, с. 767); *іди під три чорти* ‘уживається для вираження злості, обурення, незадоволення чим-небудь, роздратування з приводу чогось, небажання бачити кого-небудь’(2, с. 27); *летіти до чорта* ‘зазнавати цілковитого провалу, краху; пропадати, гинути’(2, с. 277); *лізти чортові в зуби* ‘наражатися на небезпеку; ризикувати потрапити у складну ситуацію’(2, с. 347); *ні чорта* ‘нічого, зовсім нічого’(2, с. 770); *ніякий чорт* ‘ніхто’(2, с. 767); *носитися як чорт із грішною душею* ‘пріділяти надмірну увагу чомусь незначному’(2, с. 441); *один чорт* ‘все одно, однаково; те ж саме’(2, с. 767); *під три чорти* ‘геть, куди завгодно’(2, с. 771); *сам чорт ногу зломить* ‘важко зрозуміти що-небудь, розібратися в чомусь; нічого не можна зрозуміти’, ‘нема порядку; велике безладдя’, ‘дуже складний, заплутаний’(2, с. 767); *сам чорт у ступі не влучить* ‘хтось дуже хитрий, спритний, вміє вийти з будь-якої складної ситуації і нікому не вдається довести його причетність до чогось, спіймати на чому-небудь’(2, с. 118); *самому чорту брат і сват* ‘дуже грізний, підступний, жорстокий’(2, с. 37); *смикнув чорт за язика* ‘хто-небудь необдуманно, невчасно, недоречно сказав щось’(2, с. 767); *спекти чорта* ‘нічого не дістати, не одержати, не добитися’(2, с. 679); *у чорта* ‘уживається як підсилення або при вираженні незадоволення’, ‘уживається для вираження заперечення, спростування чогось’(2, с. 770); *у чортів голос* ‘дуже пізно, несвоечасно’(2, с. 160); *хай йому чорт (сім чортів)* ‘уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь, переважно із втратою інтересу до нього’(2, с. 767); *чорт батька знає* ‘уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення з якогось приводу’, ‘уживається для вираження здивування або захоплення з приводу кого-, чого-небудь’(2, с. 769); *чорт забирай* ‘уживається для вираження незадоволення, обурення, досади з приводу чогось’, ‘уживається для вираження задоволення, захоплення ким-, чим-небудь’(2, с. 768); *чорт би побрав* ‘уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, побажання позбутися їх’(2, с. 767); *чорт довбнею не доб’є* ‘хто-небудь має міцне здоров’я; живучий’(2, с. 209–210); *чорт знає що* ‘не те, що треба; не таке, як треба; те, що викликає осуд, подив і т. ін.’(2, с. 768); *чорт знає* ‘невідомо, незрозуміло’, ‘уживається для вираження негативного ставлення до кого-, чого-небудь,

сумніву, досади з приводу чогось’(2, с. 768); *чорт із свічкою не знайде* ‘не можна розшукати, навіть докладно великих зусиль’(2, с. 766); *чорт лисий* ‘ніхто або ніщо’(2, с. 768); *чорт не брат* ‘хто-небудь сміливий, відважний, нічого не боїться, все може перебороти’(2, с. 767); *чорт не візьме* ‘з ким-небудь нічого поганого не трапиться, не станеться’(2, с. 769); *чорт не пізнає* ‘зовсім нічого не зрозуміло або не відомо’(2, с. 766); *чорт несе* ‘уживається для вираження незадоволення з приводу небажаної появи кого-небудь десь або неприємних наслідків чийогось приходу кудись’(2, с. 768); *чорт сім кіп гороху змолотив* ‘хто-небудь має віспини або шрами від них’(2, с. 769); *чорта з два* ‘уживається для вираження заперечення чогось’(2, с. 770); *чорти не вхопили* ‘хто-небудь живий, не вмер; з ким-небудь нічого не трапилось’(2, с. 771); *чортів пенюк* ‘уживається для вираження незадоволення ким-небудь’(2, с. 489); *чортове зілля* ‘міцне куриво; тютюн’(2, с. 264); *чортове число* ‘тринадцять’(2, с. 764); *ще чорти навкучлачки не б’ються* ‘дуже рано’(2, с. 771); *як чорт за грішну душу* ‘вхопитися, триматися дуже міцно’(2, с. 769); *як чорт ладану (свяченої води)* ‘боятися дуже сильно’(2, с. 769); *як чорт лико (лика) дере* ‘кричати дуже сильно, голосно’(2, с. 769); *як чорт від ладану* ‘тікати надзвичайно швидко і злякано’(2, с. 769); *як чорт до сухої верби* ‘дуже сильно причепитися’(2, с. 769); *як чорт у суху грушу* ‘дуже сильно закохуватися’(2, с. 770); *як чортові в зуби кинути* ‘невідомо куди подіти кого-, що-небудь’(2, с. 294); *якого чорта* ‘чому, навіщо’, ‘чого’(2, с. 770).

На матеріалі англійської мови до демонологійно-антропоморфного етнокоду культури зараховуємо такі найменування ірреальних істот: *brownie, damn, demon, devil, evil, ghost, Lucifer, spirit* (7 істот, 23 ФО).

Brownie: *earn/get/score/win brownie points* ‘to get praise or approval for something you have done’ (1).

Damn: *be damned if you do and damned if you don’t* ‘used to say that you cannot escape being criticized, whatever you decide to do’ (1); *(well) I’ll be damned!* ‘an expression of complete surprise’ (1); *I’m damned if* ‘used to say that you will certainly not do something’ (1).

Demon: *the demon drink* ‘alcohol and its unpleasant effects’ (1).

Devil: *be between the devil and the deep blue sea* ‘to have two choices that are both equally unpleasant or not convenient’ (1); *the devil finds work for idle hands* ‘said to show that you believe people who have nothing to do are more likely to get into trouble or commit a crime’ (1); *the devil to pay* ‘a lot of trouble, difficulty, punishment, anger, etc.’ (1); *the devil’s own* ‘extremely difficult or bad’ (1); *(to) give the devil his due* ‘said when you admit that someone you do not like or admire does have some good qualities’ (1); *go to the devil* ‘something you say to someone annoying or bad to tell them to go away for ever’ (1); *speak/talk of the devil* ‘something you say when the person you were talking about appears unexpectedly’ (1); *the/a devil of a something* ‘an extremely difficult or serious type of something’ (1); *what/where/how/why the devil* ‘used to give emphasis to a question’ (1).

Evil: *the evil eye* ‘a look that someone gives other people that is believed to have the power to injure or harm them’ (1); *give someone evils* ‘to look at someone in a way that shows you are angry or dislike them’ (1); *the forces of evil* ‘things that have a very bad influence or effect’ (1).

Ghost: *give up the ghost* ‘to die’, ‘if a machine gives up the ghost, it stops working’, ‘to stop trying to do something because you know that you will not succeed’ (1); *look like/as though you've seen a ghost* ‘to look very shocked’ (1); *not have a/the ghost of a chance* ‘to have no chance at all’ (1).

Lucifer: *(as) proud as Lucifer* ‘extremely proud or satisfied with yourself’ (1).

Spirit: *as, if, when, etc. the spirit moves someone* ‘taking action only when you feel is the right time, not following a plan’ (1); *the spirit is willing, but the flesh is weak* ‘said when you would like to do something, but you do not have the time, skills, or energy necessary to do it’ (1).

**Релігійний етнокод культури.** Відомо, що релігія є особливою формою усвідомлення світу, основною характеристикою якої є віра в священне, надприродне, сакральне. Це – система моральних норм і типів поведінки індивіда, його сприйняття та оцінка власних учинків та дій інших через цю призму. Релігійна свідомість формується протягом тривалого часу, старі релігійні традиції не зникають, а перетворюються, природно включаються в нову систему релігійних поглядів та отримують нове значення, набуваючи в них своєрідного глибинного підтексту [11, с. 208].

ФО релігійного походження вносять у мовлення високу духовність і повчальний відгінки, відзначаються високою моральністю. Загальновідомі біблійні події передають чітко виражені норми, і Біблія є ніби моральним кодексом, до якого може звернутися кожний окремо й та чи та спільнота [11, с. 213].

До релігійного етнокоду культури на матеріалі української мови зараховуємо такі найменування ірреальних істот: *Адам, Бог, Господь, Каїн* (4 істоти, 15 ФО).

Адам: *як Адам і Єва в раю* ‘морально чистий; нехитрий, наївний’ (2, с. 19); *адамові слізки* ‘горілчані напої’ (2, с. 667); *від Адама* ‘дуже здалека, з самого початку’ (2, с. 19); *адамові діти* ‘люди’ (2, с. 208); *адамові реберце* ‘жінка’ (2, с. 596).

Бог: *Бог милував* ‘кому-небудь пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного; все обійшлося’ (2, с. 34); *Бог на що таке* ‘невідомо що; щось неймовірне’ (2, с. 34); *з Богом, Парасю* ‘уживається як побажання: можеш іти’ (2, с. 34); *за малим Богом* ‘ледь, трохи’ (2, с. 34); *скляний бог* ‘алкогольні напої’ (2, с. 34); *як Боги* ‘почувати себе упевнено, добре’ (2, с. 34); *дай Бог ноги, а чорт колеса* ‘уживається для вираження необхідності раптової втечі звідкись’ (2, с. 186); *ні Богу свічка, ні чорту кочерга* ‘нічим не примітна, посередня людина»; ‘нема ніякої користі, толку з кого-чого’ (2, с. 637).

Господь: *Господь милував* ‘кому-небудь пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного; все обійшлося’ (2, с. 34).

Каїн: *каїнова душа* ‘зрадлива, підступна людина’ (2, с. 228).

На матеріалі англійської мови до релігійного етнокоду культури належать такі назви ірреальних істот: *Adam, angel, God, Lord, Methuselah, prophet* (6 істот, 19 ФО).

Adam: *not know someone from Adam* ‘to have never met someone and not know anything about them’ (1).

Angel: *be no angel* ‘to sometimes behave badly’ (1); *be on the side of the angels* ‘to be doing something good or kind’ (1).

God: *those whom the gods love die young* ‘sometimes said when someone has died young’ (1); *(oh my) God!* ‘used to emphasize how surprised, angry, shocked, etc. you are’ (1); *God bless (you)!* ‘said when saying goodbye to someone, to say that you hope good things will happen to them’, ‘said when someone sneezes, to say that you hope they have good health’ (1); *God helps those who help themselves* ‘said to show you believe that if you make an effort to achieve something, you will be successful’ (1); *God knows* ‘used to emphasize that you do not understand something at all or have no knowledge of something at all’ (1); *God only knows* ‘it is impossible to say’ (1); *God willing* ‘used to say you hope everything happens in the way you want’ (1); *hope/wish/swear to God* ‘used for emphasis’ (1); *thank God* ‘something you say when you are happy because something bad did not happen’, ‘said to express happiness that something bad has been avoided or has finished’ (1); *there is a God!* ‘said in a bad situation when something good happens unexpectedly’ (1); *there but for the grace of God (go I)* ‘said when something bad that has happened to someone else could have happened to you’ (1).

Lord: *(oh) Lord* ‘used to express surprise, shock, or worry’ (1); *Lord knows* ‘used to say that you do not know’ (1); *lord it over someone* ‘to behave as if you are more important than someone and have a right to tell that person what to do’ (1).

Methuselah: *as old as Methuselah* ‘used to say that someone is very old’ (1).

Prophet: *prophet of doom* ‘someone who always expects bad things to happen’ (1).

**Міфологічний етнокод культури.** Як відомо, міф – давня форма пізнання та пояснення світу. Людина, не маючи наукового усвідомлення буття, творила міфи, і її мислення було міфологічним [11, с. 150].

Міфонім – «ім'я будь-якої сфери ономастичного простору в міфах, епопеях, казках, билинах». Міфонім відіграє важливу роль у системі мови та культури. Входячи до складу художнього тексту, він сприяє виявленню національно-культурних особливостей окремого етносу [11, с. 171].

До міфологічного етнокоду культури на матеріалі української мови уналежнюємо такі найменування ірреальних істот: *Амур, Ахілес, Геркулес, жар-птиця, Купідон, Пандора, сфінкс* (7 істот, 7 ФО).

Амур: *стріла Амура* ‘символ кохання’ (2, с. 698).

Ахілес: *ахілесова п'ята* ‘найвразливіше, найслабкіше місце у когось’ (2, с. 589).

Геркулес: *геркулесові стовпи* ‘кінцева межа, край; крайність’ (2, с. 694).

Жар-птиця: *спіймати жар-птицю* ‘стати везучим, досягти чогось значного’ (2, с. 682).

Купідон: *стріла Купідона* ‘символ кохання (від зображення міфологічного бога Амура з луком і стрілами)’ (2, с. 698).

Пандора: *скриня Пандори* ‘вмістище зла, лиховісний дар’ (2, с. 659).

Сфінкс: *як сфінкс* ‘мовчати повністю, абсолютно’ (2, с. 702).

Множину назв ірреальних істот у міфологічному етнокоді культури в англійській мові становлять: *Achilles, Damocles, genie, Pandora, Robin Hood* (5 істот, 5 ФО).

*Achilles: Achilles heel* ‘a small problem or weakness in a person or system that can result in failure’ (1).

*Damocles: sword of Damocles* ‘if you have a sword of Damocles hanging over you/your head, something bad seems very likely to happen to you’ (1).

*Genie: let the genie out of the bottle* ‘to allow something to happen that cannot then be stopped’ (1).

*Pandora: Pandora's box* ‘something that creates a lot of new problems that you did not expect’ (1).

*Robin Hood: around Robin Hood's barn* ‘going an indirect way to get to your destination, so that it takes a long time’ (1).

**Висновки.** У фразеології української та англійської мов представлено чимало спільних ірреальних істот: Адам – Adam; Бог, Господь – God, Lord; біс, бісик, бенеря, гаспид, диявол, дідько, чорт – demon, devil, Lucifer; Ахілес – Achilles; Пандора – Pandora, що зумов-

лено адекватними біблійними віруваннями, демологічними образами та тотожним запозиченням назв істот з давньогрецької міфології. Крім того, в українській фразеології репрезентовані унікальні найменування ірреальних істот: відьма, жар-птиця, Каїн, лунь, що утворились на ґрунті українських міфів, казок, притч, легенд, оповідань і билин. Також до української фразеології були запозичені назви істот із давньоримської (Амур, Купідон, Геркулес) та давньогрецької (сфінкс) міфології. Винятково на матеріалі англійської фразеології виокремлені найменування ірреальних істот *angel, damn, ghost, spirit, evil, Brownie, Methuselah, prophet*. Зазначені істоти є небесними безплотними силами та власне демонологічними уявленнями. Можна констатувати, що етнокодам культури на матеріалі української фразеології характерно прагнення відбити в образних метафоричних висловленнях, опредметнити, зробити реальнішими й зрозумілішими умовно реальні істоти та явища – людей, птахів. Англійська фразеологічна репрезентація етнокоду культури відзначена прагненням метафоричної об’єктивації здебільшого неприродних істот і явищ, фантастичних, безтілесних начал.

Перспектива дослідження полягає в опрацюванні фразеологічних одиниць з компонентом ‘ірреальна істота’ інших мов, укладанні спеціального зіставного словника на матеріалі одно- та різносистемних мов, формуванні експериментального науково-дослідницького текстового корпусу з адекватним відбиттям у його структурі текстових матеріалів різних мов.

#### Література:

1. Селіванова О. О. Міфологема мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Мовознавство*. 2006. № 6. С. 41-51.
2. Снитко О. С. Коды культуры у мовній об’єктивації дійсності. *Studia Linguistica*. 2008. Вип. 1. С. 115-121.
3. Clotaire Rapaille. *The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do*. Crown, 2007. 224 p.
4. Андрейчук Н. І. Мова і культура у контексті системного підходу в науках про людину. *Вісник Львівського університету. Іноземні мови*. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 17. С. 169-175.
5. Шарманова Н. М. Духовний код як лінгвокультурний еталон нації (на матеріалі паремійних кліше). *Філологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 81-104.
6. Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси: монографія. Київ : Академія, 2009. 192 с.
7. Ісаєвич Я. Д. Мовний код культури. Київ : Вища школа, 1997. 458 с.
8. Дев’ятко Н. В. Міфологічний образ України як втілення комунікативного коду національного інформаційно-культурного простору. *Гілея: Науковий вісник*. 2012. Вип. 57 (2). С. 418-424.
9. Савченко Л. В. Етномакрокод духовної культури як репрезентант фразеологічної картини світу. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 38. С. 36-42.
10. Бацевич, Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
11. Савченко, Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с.
13. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
14. Бевз Ю. Фраземи з компонентом ‘міфологічна істота’: типологія і лінгвокультурологічний коментар. *Лінгвістичні студії*. 2023. Вип. 45. С. 150-161.

#### Список використаних джерел:

1. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 27.08.2024).

### References:

1. Selivanova, O. O. (2006). Mifolohemna motyvatsiia nominatyvnykh odynyts (na materialy ukrainskoi movy) [Mythologem motivation of nominal units (based on ukrainian language material)]. In : *Movoznavstvo [Linguistics]*. (6), pp. 41-51 [in Ukrainian].
2. Snytko, O. S. (2008). Kody kultury u movnii ob'iektyvatsii diisnosti [Cultural codes in linguistic objectivation of reality]. In : *Studia Linguistica*. Vyp. 1. pp. 115-121 (in Ukr.).
3. Clotaire, R. (2007). *The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do*. Crown, 224 p.
4. Andreichuk, N. I. (2010). Mova i kultura u konteksti systemnoho pidkhodu v naukakh pro liudynu [Language and culture in the context of a systems approach in human sciences]. In : *Visnyk Lvivskoho universytetu. Inozemni movy [Bulletin of Lviv University. Foreign languages]*. Lviv : VTs LNU im. I. Franka. Vyp. 17. pp. 169-175 [in Ukrainian].
5. Sharmanova, N. M. (2017). Dukhovnyi kod yak linhvokulturnyi etalon natsii (na materialy paremiinykh klishe) [Spiritual code as a linguistic-cultural standard of a nation (based on proverbial clichés)]. In : *Filolohichni studii [Philological studies]*. Vyp. 15. pp. 81-104 (in Ukr.).
6. Batsevych, F. S. (2009). Dukhovna synerhetyka ridnoi movy: linhvofilosofski narysy: monohrafiia [Spiritual synergy of the native language: linguaphilosophical essays]. Kyiv : Akademiia. 192 p. [in Ukrainian].
7. Isaievych, Ya. D. (1997). *Movnyi kod kultury [Language code of culture]*. Kyiv : Vyshcha shkola. 458 p. [in Ukrainian].
8. Dev'iatko, N. V. (2012). Mifolohichni obraz Ukrainy yak vtillennia komunikatyvnoho kodu natsionalnoho informatsiino-kulturnoho prostoru [The mythological image of ukraine as an embodiment of the communicative code of the national informational-cultural space]. In : *Hileia: Naukovyi visnyk [Hilea: Scientific Bulletin]*. Vyp. 57 (2). pp. 418-424 [in Ukrainian].
9. Savchenko, L. V. (2014). Etnomakrokod dukhovnoi kultury yak reprezentant frazeolohichnoi kartyny svitu [Ethnomacrocode of spiritual culture as representative of the phraseological worldview]. In : *Linhvistychni doslidzhennia [Linguistic Research]*. Vyp. 38. pp. 36-42 [in Ukrainian].
10. Batsevych, F. S. (2007). *Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of intercultural communication terms]*. Kyiv: Dovira. 205 p. [in Ukrainian].
11. Savchenko, L. V. (2013). Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy: etymolohichni ta etnolinhvistychni aspekty [The phenomenon of ethnocodes in the spiritual culture's phraseology of the ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects]. Simferopol: Dolia. 600 p. [in Ukrainian].
12. Selivanova, O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava : Dovkillia. 844 p. [in Ukrainian].
13. Zahnitko, A. (2020). *Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk [Modern linguistic dictionary]*. Vinnytsia : TVORY. 920 p. [in Ukrainian].
14. Bevz, Yu. (2023). Frazemy z komponentom 'mifolohichna istota': typolohiia i linhvokulturolohiiniy komentar [Phraseology with the component 'mythological being': typology and linguacultural commentary]. In : *Linhvistychni studii [Linguistic Studies]*. Vyp. 45. pp. 150-161 [in Ukrainian].